

Бозан Чифтчи
Бишкек гуманитардык университети

ЖАЛГЫЗДЫК СЕЗИМИ ФИЛОСОФИЯЛЫК КӨЗ КАРАШТЫН АЛКАГЫНДА

Жалгыздык сезими боюнча бир топ изилдөөлөрдүн жүргүзүлгөндүгү маалым. Жалгыздыкка байланыштуу маалыматтардын болдугуна карабастан, жалгыздык тууралуу орток калыптанган аныктама бүгүнкү күндө жок. Жалгыздык сезими ишенимдүү жана сапаттуу жашоонун негизин түзүүдөгү зор мааниге ээ жана универсалдуу жашоо тажрыйбасын чагылдырган феномен болуп эсептелет. Макалабызда жалгыздык сезими философиялык өңүттөн иликтенет.

Ачык сөздөр: жалгыздык, жалгыздык сезими, жалгыздыктын философиясы.

Жалгыздык сезими күнүмдүк жашоодогу тандоолорду жасоого байланыштуу болот. Тагыраак айтканда, адамдын башкалар менен өзүнүн ортосуна койгон дистанцияны билдирет. Кимдир бирөө башкалардын жакын мамилесин көргөн эмес болсо да, кандайдыр бир сезим, түшүнүү жана каалоо да инсандык жакындык болуп эсептелет. Адамдар өздөрүн инсан катары кабыл алынуусун, таандык болууну жана айлана чөйрөгө кандайдыр бир өзгөртүү киргизүүнү каалашат. Ал эми адамдардын ортосундагы ак ниет мамилелер болбогон учурда жалгыздык сезими күчөшү мүмкүн. Башкалар менен мамиле куруу жана баарлашуу түшүнүктөрү адам болуунун табиятында бар. Ошого карабастан, мамилелердин баары тобокелден турушат. Адамдын көңүлүнүн калгандыгы, азап чегүүсү жана катардан чыгуу тобокелдин бири бирине жардам берүү аркылуу алдын алуу мүмкүн. Жалгыздыкка байланыштуу сезимдерге ушундай жолдор менен тоскоолдук кылуу мүмкүн. Karnick P.(2011).

1. Жалгыздык тууралуу жалпы көз караштар

Жалгыздык феномени тууралуу теориялык жазуулар түрдүү билимдердин алкагында бир топ окумуштуулар тарабынан басылып чыгарылган. Диний адабияттарда, еврей жана христиандардын ыйык тексттеринин экөөндө тең жалгыздыкка карата жагымсыз изоляция жана бөлүнүү деген маанидеги бир нече шилтемелер айтылат. Мисалы, Псалтирь китебинин (Mezmurlar kitabı) үзүндүсүндө төмөндөгү темалар кайталанат: «Мени таныгандар жок, бараар жерим да жок, жардам колун сунгандар да жок» (Psalms 142:4, New American Bible, 1968). Ошондой эле, Жаңы Окуя (Новый завет/ Yeni Ahit) да жалгыздык маселеси каралат. Мисал катары Христиандык мамиледен алып караганда Гефсиман 2 бакчасында «Иса өзүнүн апостолдоруна дуа кылып жатып ага көз салып туруусун каалайт жана бакчаны карай басып баратып, өзүнүн жападан жалгыз экенин байкайт. Кайра кайтып келип апостолдордун укап жатканын көрөт. Эмне! Уктап жатасыңарбы? Бир саат болсо дагы мага көз сала албайсыңарбы?» дейт. (Mark 14:32-37) Достору аны таш-

тап кеткенде Иса пайгамбар жалгыздык менен күрөшүп, адам катары терең жалгыздыктын бир бөлүгү болуп калууга мажбур болот.

Үй-бүлөсүнүн жана досторунун Римден сүргүнгө жөнөтүлгөндүгүнө байланыштуу аларга карата болгон сагынычын көрсөткөн Овиддин (80 AD/1974) Метаморфоза деген аталыштагы эмгегинде Овид жалгыздык концептин карап чыгат. Жалгыздык түшүнүгү жүздөгөн жылдар бою адамдардын өмүрүнүн ар бир кадамынан алынган жашоо тажрыйбасынын аныктамасы катары алдыңкы темалардын бири болуп келген. Мисал келтире турган болсок, акын Данте (1314-1954) «Жалгыздыкка барымтага алынып, жашоонун кыйынчылыктарында жоголдум» деп билдирет. Вольф (1941) жалгыздыкты универсалдуу, бардык кырдаалдарда үзгүлтүксүз кайталанып турган кайгы катары көрсөтөт. Ал жалгыздыктан алыс болуу дээрлик мүмкүн эмес деген ойду туура көрөт. Жалгыздыктан алыс болуу адамдардын өмүр бою ишке ашыруу мүмкүн болбогон максат катары каралып кала берген. Вольф адам өзүнө да бейтааныш адам болушу мүмкүн экенин байкап, ар бир адамдын өмүр бою өзүнө ылайык багыттагы өзүнө таандык темп/ылдамдык менен жашап, жалгыз болот деп эсептейт. Жалпы классикалык адабияттар тизмесинде жалгыздыкка карата берилген орток жана жалпы кабылданып калган аныктама жок. Бирок тарых барактарында жалгыздыктын тегерегинде калыптанган пикир келишпестиктер жана талкуулар жалгыздык сезиминин уникалдуулугун жана жалгыздыктын адам баласынын генинен алынгандыгын көрсөтөт. Философтор адам баласынын негизги тажрыйбалык мерчемдерине кайрылуудан улам, жалгыздык сезимин маанилүү изилдөөлөрдүн булагы катары колдонулуусу үчүн аны мындан ары да кеңири перспективадан карап чыгууга аракет жасашкан.

2. Жалгыздык философиянын алкагында

Плато (1977) Симпозиум деген аталыштагы эмгегинде жалгыздык же адамдын абстракттуу сезимге кабылуусун адамдын жүрүм турумунун жана дүйнө

таанымынын үстөмдүгү менен түшүндүрөт. Аристотельдин адамдын сүйүүсү жана башка адамга муктаждыгы жөнүндөгү сөзүндө дагы жалгыздык үмүтсүздүк жана бөлүнүп калуу элесинин чегинде сүрөттөлөт. Аристотель (б.з.ч. 384-322/1985) жалгыздыкты адамдын башкалар тарабынан күтүлбөгөндүгү жана чакырылбагандыгы тууралуу маселени Платондун пикирине үндөш карайт. Аристотельдин пикирине жараша, адам баласы социалдашууну, башкача айтканда башка адамдар менен бирге болуу мүмкүнчүлүгүн издейт. Ал досу жок жандыкты эч ким тандай албаган жада калса бардык нерсеге ээ, бирок досунун жоктугу тууралуу эч кимдин оюна келбейт деп ишенген. (Aristotle, 1985)

Христиан экзистенциалисти Кьеркегордун айтымында индивид болуу үчүн кимдир бирөө болмуштун жок болуу коркунучун кабыл алуусу абзел. Муну кабыл алуу менен адам жалгыздык коркунучу менен беттешет, ошентип, адамдар индивид боло алышат. Жана ошого жараша адамдар ким болгусу келгендиги тууралуу темада кайраттуулукка жана максаттуулукка ээ болуш керек. Бул жалгыздыкты жеңе билүүнүн бирден бир жолу болушу мүмкүн. Эгерде индивид жалгыздыктын жетиштүү деңгээлде тереңдегенин байкаган болсо, анда ал бул сезим менен кеңири мааниде бөлүшө алат. Ошентсе да, адамдар өздөрүн калың элден бөлүп кароо аркылуу чындыкка жете алышат. Дос болуу жалгыздык үчүн адам болмушунун жүрөгүнө сүңгүп кирүү дегенди билдирет. Ал эми Кьеркегордун көз карашын андан ары кеңири ачып караган Шопенгауердин (1999) айтымында, көз карандылыкты адам жалгыздыктын түздөн түз бир бөлүгү катары түшүнөт. Адамдар өзү менен жалгыз кала алган учурда гана чындыгында жалгыз калып, жалгыздыкты жакшы көрүп, көз карандысыздыкка ашык болмоюнча, алар чыныгы индивид боло алышпайт. Башкача айтканда, адам өзү жалгыз калуу дараметине ээ болгондо эркиндикке жетет. Жалгыздык эркиндиктин негизи катары каралган көз караш ошол эле учурда Бубер (1923/1958) тарабынан кабыл алынган. Бубер жеке эркиндик жана тандоо укугунун адам баласы үчүн зор мааниге ээ экенин жана жалгыздыктын башка адамдар, өзү жана Теңир менен байланышта үстөмдүүлүк көрсөткөндүгүнө басым жасайт. Ал адамдын дурус индивид катары толугу менен калыптануусу үчүн анын башкалардан бөлөк болушу керек деп ишенген. Айрыкча Бубер адамдардын сырткы дүйнө, башкача айтканда, башка адамдар менен бирге болууга ачык болгон учурда дагы ийгиликтүү болушун жана өнүккөндүгүн билдирет. Мындан сырткары адам баласынын болмушунун эң негизги чындыгы индивиддин башка индивид менен болгон мамилесинде жатат жана бул мамилелердин негизинде индивиддер өздөрү жалгыз түшүнө албай турган так түшүнүктөр менен бөлүшүшөт.

Бубер жалгыздыкты инсан абалынын бир бөлүгү катары кабыл алат. Бирок аны менен чатакташкандын ордуна аны ийгиликтүү түрдө ишке ашыруунун жолдорун изилдеген.

Экзистенциалист феноменологдор (Heidegger, 1972; Merleau-Ponty, 1968; Sartre, 1957; Tillich, 1952) жалгыздыкты инсан болмушунун сырткы көрүнүшү катары кабыл алышкан. Хайдеггер (1972) жалгыздыктын маанисин инсандар тарабынан калыптандырылгандыгына ишенет. Ошентип, адамдар өздөрү жашаган дүйнөдө кездешкен кырдаалдарда, мурункулардын тажрыйбасын колдонбостон, алар менен мамиле курбай туруп

өзүнчө мамилелер тармагын өнүктүрүүдө. Бирок адамдар ошол эле учурда кандай дүйнөдө жашай турганын тандоого келгенде эркин болушат. (Heidegger, 1972). Сартрдын (1957) айтымына караганда, толук кандуу көз карандысыздык түшүнүгү индивиддин жаштык курагындагы жалгыздык тажрыйбасынан келип чыгат. Сартр адамдардын ортосундагы мамилелерди, жалгыздыктын булагы деп эсептейт, башка нерсе эмес жалгыз гана индивиддин башка адамдардын болмушун кабыл алуусу менен жалгыздык калыптанат деген пикирде болгон. Сартр адам четке кагылганын же коомдон бөлүнүп калганын байкаганда бул процесстин оор кабыл алынышын жана ошол эле учурда жаратуучулукка жана чыгармачылыкка түрткү болоору жөнүндөгү пикирин ортого коет. Анын негизги тезисине жараша индивиддер ар дайым тандоо жасашат жана бул тандоонун натыйжасы катары дүйнөдө алдыга карай өркүндөө үчүн аракет жасашат жана Сартрдын пикирине жараша (1943-1966) индивид өзү жалгыз аракет жасай баштайт. Мерло Понти да адамдардын эркиндигине жана дүйнө менен бирге болуусуна, өз болмушун башка адамдар менен түзүүлөрүнө ишенет. Айрыкча, башка адамдар менен өз болмушун түзүүсү индивиддердин өзүнө берилген убакыттан сырткары башка ашыкча нерселердин пайда кылуу мүмкүнчүлүгүн ортого коет. Буга кошумча Мерло Понтинин айтымында, мамилелер сөзсүз түрдө башкалар менен айырмалуу абалга өтүү дегенди билдирет. Жана башкалар менен баштан өткөрүлгөн ар бир чыныгы тажрыйба индивиддин өзүн башка адамдар менен салыштыруусунун ордуна индивидди жалгыздыктан алыс тутат. Бирок, бардык мамилелер жетиштүү түрдө терең болбосо, ишенимсиздик абалын пайда кылат жана мунун натыйжасында индивиддер үчүн жалгыздык ыктымалдуулугун жаратат. Мерло Понти сыяктуу эле Тиллих (1952) дагы изоляцияга жетелеген жалгыздык сезими жана башкалар тарабынан четке кагылуу деген маанидеги жалгыздыкка байланыштуу ой пикирлери менен белгилүү. Ал жалгыз калуу индивиддин эмне себептен жалгыз калганын жана аны кандайча жеңе турганын издөө аркылуу түшүнүүгө аракет жасоосун тагдыр катары кабыл алган. Тиллих (1963) жалгыздыктын эки багытын айырмалап, англис тилиндеги эки түшүнүктүн пайда болушуна себеп болгон: «Loneliness» - жалгыздыктын азабын чегүүнү чагылдырган жалгыздык; «Solitude» - жалгыз калуу кереметин чагылдырган «өзү жалгыз калуу». Ал жалгыздыкты кайсы бир индивиддин чөйрөдөн бөлүнүү себебинен улам өзү жалгыз калган учурда же болбосо индивиддин толугу менен изоляциялануу жана түшүнбөстүккө кабылуу абалында пайда болот деп божомолдойт. Мындан сырткары, жалгыздыктын жаны ой пикирлерди жаратуу күчү менен натыйжага келген жана ички байкоого дем берген жашоого болгон көз караштар үчүн маанилүүлүгүнө да басым жасайт.

Тиллих (1952) жалгыздыкка эркиндик менен байланыштуу мерчемдердин кошулуусунун себепкери болуп эсептелет. Ал эми эркиндик мерчемдери болсо, эр жүрөктүү жүрүм турум жана тобокелге салуу жөндөмү түрүндөгү жолду тандоого байланыштуу. Тиллих адамдын өзүн өзү далилдөөсүнүн эки жолун так формада көрсөтөт: адамдын өзүн табигый алып жүрүү дарамети жана бар болуу күчүнө ээ болуусу. Күч бул каршылык көрсөтө билүүгө карата өзүн өзү далилдөө мүмкүнчүлүгү жана бул күч жалгыздык сезимин жеңүүгө өбөлгө түзгөн кубат болуп эсептелет.

Тиллих үчүн жалгыздык сезими парадокстук абал болуп эсептелет. Ошентип, бул түшүнүк бардык айырмачылыктардан алып караганда, жашоонун жакшы жана жаман күндөрү сыяктуу баскычтарда ишке ашырылуучу абал катары каралат. Тиллих айрыкча ички дүйнөгө карата жасалган кадамдарда кээ бир өзгөчөлүктөрдүн индивидди белгилүү деңгээлде жалгыздыкка мажбур кылаарына ишенет. Жада калса, адам башкалар менен бирге жана ар түрдүү чен өлчөмдөр менен өмүр сүрөт, бирок натыйжа катары кайрадан эле жалгыздыкты тандоону туура көрөт жана аны тажрыйба жүзүндө башынан өткөрөт (Tillich 1952). Философиялык адабияттарда жалгыздык индивиддин инсандык жетилгендигин, эркиндигин жана мамилелерди эң жогорку деңгээлде бекемдөөдөгү инсандык шарттардын бир бөлүгү катары аныкталат. Экзистенциалист, феноменологдор индивиддердин таанымы менен жалгыздыктын маанисин жана парадоксалдуу түзүлүшүн дагы да терең мааниде изилдешкен. Ой пикирлердин өзөгү болсо төмөндөгү формада пайда болгон: жалгыздык азап чектирет, андан кутулуу мүмкүн эмес, терс маанидеги түшүнүк болуп эсептелет, бирок индивид катары жетилүү жана өсүү үчүн да зарыл.

Натыйжа

Жалгыздык тууралуу колубуздагы көз караштар жалпысынан жалгыздыкты социалдык жетишсиздик/кемчилик проблемасы катары кабылдайт жана *жалгыздык сезими* деген түшүнүк психопатологиялык же болбосо сезимдик *жалгыздыкка* жакын түрдө көрсөтөт. Франклдын (1946/1963) пикирине жараша жалгыздык инсандык шарттардын жана кереметтин индивидуалдык эркиндигинин, тандоолорунун, багыт

алууларынын жана жоопкерчиликтеринин негизги пайдубалы катары кабыл алынат.

Адабияттар

1. Buber, M., (1958), I and Thou (R.G. Smith, Trans.). New York: Charles Scribner's Sons. (Original work published 1923).
2. Dante, A., (1954), The Divine Comedy (J. Ciardi, Trans.). New York: W.W. Norton. (Original work published 1314).
3. Frankl, V., (1963), Man's Search for Meaning (I. Lasch, Trans.). New York: Pocketbooks. (Original Work Published 1946).
4. Heidegger, M., (1972), On Being and Time (A. Hofstadter, Trans.). New York: Harper & Row.
5. Karnick, P., *Dinbilimleri Akademik Arastirma Dergisi* cilt 11 sayi 3, 2011 ss 217- 219
6. Merleau-Ponty, M., (1968), The Visible and The Invisible. Evanston, IL: Northwestern University Press.
7. Ovid, D., (1974), The Metamorphoses of Ovid (D. Slavitt, Trans.).
8. Plato, (1977), Dialogues, In M. J. Adler & C. Van Doren (Eds.), Great Treasury of Western Thought: A Compendium of Important Statements on Man and His Institutions by The Great Thinkers in Western History (pp. 142-191), New York: R. R. Bowker.
9. Sartre, J. P., (1957), Existentialism and Human Emotions. New York: Citadel Press. , (1966), Being and Nothingness (H. E. Barnes, Trans.). New York: Washington Square Press. (Original Work Published 1943).
10. Schopenhauer, A., (1999), Studies in Pessimism. New York: The Modern Library.
11. Tillich, P., (1952), The Courage To Be. New Haven, CT: Yale University Press. , (1963), The Eternal Now. New York: Charles Scribner's Sons.
12. Wolfe, T., (1941), Portable Thomas Wolfe, New York: Viking Press.